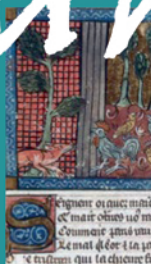

BASIS BIEK Letterkundig ONDER- ZIEK

Lieke van Deinsen
Mathijs Sanders
Sandra van Voorst

Uitgeverij kleine Uil Educatief

Basisboek Letterkundig Onderzoek

Lieke van Deinsen

Mathijs Sanders

Sandra van Voorst

Uitgeverij
kleine Uil

Eerste druk, 2026

Uitgeverij kleine Uil, Groningen
www.kleineuil.nl

© Lieke van Deinsen, Mathijs Sanders, Sandra van Voorst

redactie

ontwerp

boekverzorging

Riëtte van Zwol

LINE UP boek en media bv

ISBN

9789493323902

De uitgeverij heeft haar best gedaan om de rechthebbenden van alle teksten (voor zover ze niet vrij van rechten zijn of vallen binnen het citeerrecht) te achterhalen. Neem contact op met de uitgeverij indien we onverhoopt een fout gemaakt mochten hebben.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Dit *Basisboek Letterkundig Onderzoek* is bedoeld voor iedereen voor wie de belangstelling voor literatuur niet stopt bij het lezen van een boek: studenten, docenten en alle (beginnende) letterkundigen. Wie vragen stelt bij literaire teksten, literaire auteurs en bij de literaire wereld en vervolgens onderzoek wil doen om die vragen te beantwoorden, heeft een methode nodig: een samenhangend geheel van begrippen, modellen en procedures die nodig zijn om onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden en het onderzoek naar literatuur verder te helpen.

In dit boek staan letterkundige methoden op de voorgrond. Vanzelfsprekend zullen we ook aandacht schenken aan de theoretische denkramen waaruit die methoden voortkomen. De nadruk ligt op de praktijk. Ons boek is vooral bedoeld voor studenten en docenten in het hoger onderwijs die zelf onderzoek willen doen, bijvoorbeeld in het kader van een opdracht, werkstuk, stage, afstudeerscriptie of -thesis of een lessenreeks. We veronderstellen wel enige voorkennis. We denken dan vooral aan veelgebruikte studieboeken als *Literair mechaniek. Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten* van Erica van Boven en Gillis Dorleijn en het *Basisboek Literatuur* van Corrie Joosten, Coen Peppelenbos en Bart Temme.

Bij de keuze voor de literatuur die we aanhalen hebben we onszelf geen beperking in de tijd opgelegd. We bespreken dus zowel hedendaagse auteurs en literaire werken als teksten uit de historische literatuur. Dat doen we uiteraard in de wetenschap dat literatuur, auteurschap en literaire cultuur er in vroegere tijden anders uitzagen dan nu. Van die veranderingen geven we ons rekenschap, maar dit boek is geen literatuurgeschiedenis. Als je auteurs en werken wil bestuderen in hun historische context kun je terecht bij literatuurgeschiedenissen zoals het *Basisboek Historische Letterkunde* van Bas Jongenelen, het *Basisboek Moderne Letterkunde* van Bas Jongenelen en Gabriel Faure en de tiendelige reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* die verscheen tussen 2006 en 2017.

Na een overzicht van de basisprincipes van letterkundig onderzoek (hoofdstuk 1), focussen we op de drie belangrijkste objecten van letterkundig onderzoek: *het literaire werk*, *de literaire auteur* en *de literaire wereld*. Het zal je tijdens het lezen misschien opvallen dat deze drie niet altijd even scherp van elkaar te onderscheiden zijn. Het is aan jou als onderzoeker om te bepalen welke inzichten en benaderingen je voor jouw onderzoek kunt gebruiken. We hopen dat dit boek je de handvatten geeft om dat te doen. Veel plezier!

Lieke van Deinsen, Mathijs Sanders en Sandra van Voorst

Voor dit boek maakten we dankbaar gebruik van de adviezen en kritieken van onze meelezers: Hylke Boxem, Lotte Heerink, Berend Oostenbrug en Gitte Vertommen.

Inhoud

Vooraf	5
Hoofdstuk 1 Inleiding letterkundig onderzoek	11
1.1 Van literatuur naar letterkunde	12
Wat is literatuur?	15
Wat is letterkunde?	16
1.2 De cyclus van wetenschappelijk onderzoek	17
Eerste fase: verwonderen	19
Tweede fase: verkennen	19
Derde fase: ontwerpen	27
Vierde fase: uitvoeren	30
Vijfde fase: concluderen	31
Zesde fase: presenteren	31
Hoofdstuk 2 Het literaire werk	33
2.1 Denkraam: hermeneutiek, de kunst van het interpreteren	34
Drie hermeneutische benaderingen	36
Demonstratie	39
2.2 <i>Close reading</i> : een kikvorsperspectief	46
2.3 Intertekstualiteit: een relationeel perspectief	50
Relaties tussen literaire werken	53
Relaties tussen literaire werken en genres	53
Relaties tussen literaire werken en ideologie	54
2.4 <i>Distant reading</i> : een adelaarsperspectief	56

2.5	Literaire bewerkingen	59
	Hertalingen	59
	Adaptaties	64
	Hoofdstuk 3 De literaire auteur	71
3.1	Denkraam: auteurschap	73
3.2	Auteursidentificatie	75
3.3	Auteursbiografie	82
3.4	Auteurspoëtica	88
	Typen uitspraken	88
	Typen bronnen	93
	Een analysemodel	96
3.5	Auteursposture	98
	Auteursportretten	101
	Auteurstypen	109
	Hoofdstuk 4 De literaire wereld	113
4.1	Denkraam: institutioneel onderzoek	116
	Een schema: het literaire veld	120
4.2	Institutioneel onderzoek in archieven	124
	Archiefonderzoek in de praktijk	129
4.3	Receptieonderzoek	135
	Soorten normatieve uitspraken	136
	Receptieonderzoek in de praktijk	138

4.4 Empirisch lezersonderzoek	144
Fase 1: verkenning – het beschrijven van de organisatie en haar doelstellingen	145
Fase 2: ontwerpen – het opzetten van een enquête	145
Fase 3: uitvoeren – het uitzetten van de enquête	150
Fase 4: concluderen – het analyseren van de enquêteresultaten	151
 Checklist voor onderzoeksplan	 152
 Selectieve bibliografie	 156
 Personenregister	 160
 Trefwoordenregister	 164

Ex libris van Albert Verwey door H.P. Berlage met Verweys slagzin
'In de boeken / Mag men 't zoeken / In der minnen / Zal men 't vinnen'.
© Nieuwsbrief Antiquariaat Fokas Holthuis.

Hoofdstuk 1 Inleiding letterkundig onderzoek

In 2022 werden pers en publiek volkomen overdonderd door een opmerkelijke roman. *Het lied van ooievaar en dromedaris* van Anjet Daanje ontving lovende recensies, vond in korte tijd tienduizenden lezers en werd overladen met literaire prijzen. De roman kreeg zowel de Libris Literatuur Prijs als de Boekenbon Literatuurprijs (twee grote commerciële prijzen) en werd door de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren (KANTL) in Gent bekroond met de prijs voor het beste prozaboek. Dat het boek ook bij een jong publiek in de smaak viel blijkt uit de toekenning van De Inkttaap, de belangrijkste literaire jongerenprijs. Drie jaar na de eerste druk was de roman al in twaalf talen vertaald. Toen NRC eind 2024 een panel van 81 lezers vroeg naar de beste Nederlandstalige boeken van de eenentwintigste eeuw rolde *Het lied van ooievaar en dromedaris* als de onbetwiste nummer één uit de bus. Uitgeverij Passage in Groningen, die de vuistdikke roman op de markt had gebracht, kon het nu trots in de etalage zetten als ‘het beste boek van de eeuw’.

Een ingewikkelde roman van 656 bladzijden die drie eeuwen omspant, een boek dat van zijn lezers de nodige tijd en inspanning vraagt, geschreven door een auteur die de publiciteit schuwt én verschenen bij een uitgeverij buiten de Randstad – het zijn niet direct ingrediënten voor een bestseller. Wat maakt *Het lied van ooievaar en dromedaris* dan toch zo aantrekkelijk? Veel lezers, ook beroepslezers, bleken onder de indruk van de stijl en compositie van de roman. Zij werden aan het denken gezet door de ontwikkeling van de karakters en raakten geïntrigeerd. Het gaat hier namelijk om een roman die lezers veel ruimte biedt om zelf betekenis toe te kennen aan wat zij lezen. Dat lezen lijkt bovendien een beetje op *bingewatchen*: ieder verhaal doet verlangen naar het volgende verhaal. In zijn recensie op het online platform voor literatuurkritiek *De Reactor* noemde Michiel Cox het boek ‘een ingenieus en verrukkelijk spel waarbij de lezer van het ene verkeerde been op het andere gezet wordt’. Veel lezers willen dat spel graag meespelen.

1.1 Van literatuur naar letterkunde

Als je na het lezen van *Het lied van ooievaar en dromedaris* meer wil weten over deze roman kun je heel uiteenlopende vragen stellen, afhankelijk van je eigen interesses. Stel dat je wil weten hoe de roman precies in elkaar steekt, hoe de verschillende delen zich tot

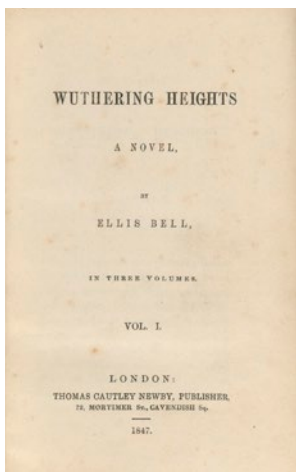
elkaar verhouden en hoe zij samen een betekenisvol geheel vormen. In dat geval kun je beginnen met een analyse van de structuur van het boek. Een eerste stap is dan het zo zorgvuldig mogelijk beschrijven van hoe de roman is opgebouwd. Daarna kun je dieper op de roman ingaan door te beschrijven waar de verschillende delen en het geheel eigenlijk over gaan: wie er in de romanwereld rondlopen, hoe er over hen wordt verteld en wat er gebeurt. We werken deze twee stappen kort uit bij wijze van voorbeeld.

Het lied van ooievaar en dromedaris bestaat uit elf lange verhalen die zich op verschillende plaatsen afspelen in de periode tussen 1847 en 2007. De verhalen, die telkens wat opschuiven in de tijd, worden bij elkaar gehouden door één centrale figuur: Eliza May Drayden. Daanje modelleerde haar naar de Britse schrijfster Emily Brontë, auteur van de roman *Wuthering Heights*. Die roman verscheen op 12 december 1847, de dag waarop Eliza May sterft en *Het lied van ooievaar en dromedaris* begint. Lezers van de roman leren Eliza kennen door de verhalen die na haar vroege dood over haar worden verteld. De roman gaat dan ook over het *nachleben* van de schrijfster en van haar roman *Haeger Mass*. De elf verhalen worden onderbroken door teksten die zich voordoen als verslagen van biografisch onderzoek naar Eliza May Drayden en door fragmenten uit een nagelaten aantekeningenboekje van Eliza, waarin zij raadselachtige gedichten, aantekeningen en rekentabellen noteerde. De hoofdpersonen in de elf verhalen ervaren allemaal een band met haar en met haar werk en zoeken ieder op hun eigen wijze naar een zinvolle omgang met de grote raadsels van leven en dood.

Waar gaan de elf verhalen eigenlijk over? Het gaat om een bijzonder rijke roman, dus we beperken ons hier tot een enkel thema: wetenschap. Wetenschappelijk onderzoek speelt namelijk een belangrijke rol in *Het lied van ooievaar en dromedaris*. Zo begint ieder hoofdstuk met informatie over wat (verzonnen) biografen en literatuurwetenschappers ontdekten over het leven

Omslag van Anjet Daanjes roman *Het lied van ooievaar en dromedaris* (2022).

Titelpagina van de eerste editie van Emily Brontës *Wuthering Heights* uit 1847. Brontë publiceerde haar roman in eerste instantie onder het pseudoniem Ellis Bell.

en werk van Eliza May Drayden, inclusief bronvermeldingen. De roman gaat ook over het interpreteren van historische bronnen en over de grenzen van wetenschappelijke kennis. De biograaf die het aantekeningenboekje van Eliza May bestudeert stuit uiteindelijk op die grens. Na steeds wanhopiger pogingen om de betekenis van dat boekje te duiden, concludeert zij tegen het einde van de roman: ‘het wonder van het leven, het mysterie van de dood – laat zich alleen vangen in kunst.’ Waar de wetenschap zwijgt, kan de kunst wellicht antwoorden geven op de vragen waar het in het leven wezenlijk om gaat. In de woorden van recensent Coen Peppelenbos op het literaire weblog *Tzum*: ‘Wat is liefde, waaruit bestaat de band tussen familieleden, wat is geloof en wat wetenschap, wat is dood, wat is tijd? Maar bovenal: wat is fictie? Kun je via de fictie nader komen tot de werkelijk geleefde levens van auteurs?’

Die laatste twee vragen staan niet alleen centraal in deze roman, maar kunnen ook aan de basis liggen van onderzoek naar literatuur. Allereerst is er *het literaire werk*. Veel letterkundig onderzoek gaat over de interpretatie van literaire teksten, dat wil zeggen: over het toekennen van betekenis. Wat romans, verhalen en gedichten betekenen kan onderwerp zijn van boeiende gesprekken en felle discussies. Literatuur leeft in die gesprekken. Om vragen te beantwoorden over bijvoorbeeld de structuur van een roman, verhaal of gedicht, over verteltechnieken en verhaalmotieven, over de ontwikkeling van personages en over tijd en ruimte in een verhaalwereld kun je gebruik maken van *werkgerichte benaderingen*. Wat staat er precies in de elf verhalen in *Het lied van ooievaar en dromedaris* en vanuit welke standpunten worden die verhalen verteld? Welke patronen zijn er te ontdekken binnen en tussen de verhalen en hoe kunnen die geduid worden? Op talrijke plaatsen in de roman gaat het bijvoorbeeld over hoe mensen die er niet meer zijn voortleven in de verbeelding van andere mensen. Die rode draad kan worden begrepen door delen van de roman (hoofdstukken, passages) te interpreteren in de context van het geheel. Ook kun je vragen stellen over relaties tussen de roman en andere teksten. Hoe onderzoek je bijvoorbeeld de overeenkomsten en verschillen tussen *Het lied van ooievaar en dromedaris* en de roman *Wuthering Heights* en wat kun je te weten komen over de verwantschap tussen die twee boeken? Welke visies op taal, verhaal en wereld hebben de vertellers en personages in beide romans? In het tweede hoofdstuk gaan we dieper in op deze werkgerichte benaderingen.

Branwell Brontë, portret van Anne, Emily en Charlotte Brontë, ca. 1834. © National Portrait Gallery, Londen.

Basisboek Letterkundig Onderzoek is een onmisbaar naslagwerk voor studenten en docenten in het hoger onderwijs die literatuur uit verleden en heden willen bestuderen. Hoe onderzoek je de betekenis en werking van een verhaal of gedicht? Hoe bestudeer je de rol van schrijvers in de beeldvorming van literatuur? Hoe analyseer je het functioneren van organisaties die zorgen voor de productie, verspreiding en ontvangst van literatuur? Dit boek werpt een veelzijdig licht op talloze mogelijkheden van letterkundig onderzoek. De belangrijkste begrippen, methoden en technieken worden besproken en gedemonstreerd aan de hand van aansprekende voorbeelden. Dit Basisboek is een gereedschapskist die je praktisch op weg helpt bij het uitdenken, opzetten en uitvoeren van letterkundig onderzoek.

Lieke van Deinsen (1987) is historisch letterkundige aan de KU Leuven.

Mathijs Sanders (1971) is hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Sandra van Voorst (1966) is modern letterkundige aan de Rijksuniversiteit Groningen.

9789493323902

